

İrşad Abdul oğlu Kərimli

Samir İlham oğlu Məmmədov

UOT: 336.01/02; JEL: G11

Azərbaycan iqtisadiyyatında birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarının sahə strukturunun qiymətləndirilməsi

Xülasə

Məqalədə Azərbaycana investisiya cəlb olunması ilə bağlı mövcud vəziyyət araşdırılaraq, yaranmış problemlər araşdırılır. Ölkənin investisiya imicinin artması ilə bağlı təkliflər irəli sürülür.

Açar sözlər: birbaşa investisiyalar, investorların stimullaşdırılması, sahə strukturu, real sektor, iqtisadi rəqabət, potensial imkanlar, fond birjalrı

Giriş

Hər bir ölkə milli iqtisadiyyatı istər milli iqtisadi artım və inkişaf, istərsə də ölkə əhalisinin həyat şəraitini gələcəkdə də yaxşılaşdırması baxımından investisiya qoyuluşlarına, xüsusən də, birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarına çox ehtiyac duyur. Təsadüfi deyildir ki, müasir beynəlxalq investisiyalar bazarında birbaşa xarici investisiyaların beynəlxalq bazarı xüsusi yer tutur. Real vəziyyət belədir ki, beynəlxalq investisiyalar bazarında tələb müntəzəm olaraq təklifi qabaqladığından investisiya idxal edəcək ölkələr özlərinin milli iqtisadiyyatına səmərəli investorları cəlb etmək üçün kəskin rəqabət aparmalı olurlar. Qlobal proseslərin güclənərək beynəlxalq iqtisadiyyatı daha geniş dairədə əhatə etdiyi indiki şəraitdə ölkələr dayanıqlı iqtisadi artıma, texniki-texnoloji yeniliklərə və əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına özlərinin daxili resurslarının gücü ilə nail ola bilmədiklərindən xarici investisiyalar, xüsusən, onların birbaşa formalarının iqtisadiyyatlarına daha fəal cəlb etməli olurlar. Birbaşa xarici investisiyalar yatırımlarına ehtiyacı olan ölkələrin sayı çoxalır, onların arasında daha səmərəli investorlar tapmaq və öz ölkələrinə cəlb etmək uğrunda iqtisadi rəqabət gücləndikcə, investorları stimullaşdırmaq cəhdləri də çoxalır, eyni zamanda daha iri obyektlərə, maşın və texnoloji qurğulara birbaşa xarici investisiyalar yatırmaq uğrunda mübarizə güclənir. Sözsüz ki, qeyd edilən təyinatlı əsas fondların yaradılmasına tələb olunan investisiya vəsaitlərinin ölkəyə cəlb edilməsi üçün rəqabət üstünlüyündən fəal istifadə etmək, ölkədə əlverişli investisiya mühiti yaratmaq lazım gəlir.

Birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarının sahə strukturunu müəyyən edən amillər

Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün xarakterik olan və eyni zamanda onun sahə strukturunun daha səmərəli əsasda formalaşmasına, bununla da rəqabət qabiliyyətli məhsullar buraxmağın və xidmətlər göstərə bilməyin potensial imkanları olan sahələrə birbaşa investisiyalar cəlb etməyin mövcud vəziyyəti dəyərləndirilməlidir. Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün də xarakterik olan ölkənin iqtisadiyyatına cəlb edilən və onun rəqabət qabiliyyətini təmin edən birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarının sahə strukturunu müəyyən etmək üçün aşağıdakı amillərin ardıcılığına diqqət vermək lazım gəlir:

- Birbaşa xarici investisiyalara olan tələblə təklifin sosial-iqtisadi uyğunluğu;
- Birbaşa investisiyalar cəlb etməyin struktur amilləri, infrastruktur və bazar-rəqabət şəraiti;

- Birbaşa investisiyalar cəlb etməyin korporativ strategiyası, korporativ strukturlar arasında iqtisadi rəqabət;
- Birbaşa xarici investisiyalar cəlb etməyin dövlət siyasəti.

İstənilən milli iqtisadiyyatda birbaşa xarici investisiyalara tələb onun həmin investisiyalara olan tələbatı ilə müəyyən edilir. Doğrudur, qloballaşma prosesi birbaşa xarici investisiyalara tələbi bütün ölkələrdə sürətlə artırır, lakin ayrı-ayrı ölkələrdə tələbin artımında və tələbatda müəyyən xüsusiyyətlər vardır. Bu baxımdan Azərbaycanın milli iqtisadiyyatında və onun ayrı-ayrı sahələrində birbaşa xarici investisiyalara tələbin iqtisadi və sosial şərtlərini aydınlaşdırmaq lazım gəlir. Azərbaycanda birbaşa xarici investisiyalara olan tələb ölkə iqtisadiyyatının miqyası, aparılan iqtisadi islahatların ardıcılığı və öz həllini tez gözləyən mövcud iqtisadi və sosial problemlərlə şərtlənir. Son illərdə birbaşa xarici investisiyaların idxalçısı olan Azərbaycan iqtisadiyyatının xüsusiyyətləri hər şeydən əvvəl ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində, xüsusən neft-qaz sənayesinə yatırılacaq xarici investisiyalara daha böyük miqyaslı tələbatın olmasında öz ifadəsini tapır. Burada ölkənin neft-qaz sektoru ön sırada dayansa da, hər halda iqtisadiyyatın real sektorunda aparılmaqda olan struktur dəyişiklikləri ilə əlaqədar birbaşa xarici investisiyalar formasında sahibkar kapitalının cəlb edilməsi xüsusi diqqətdə saxlanılır. İlk növbədə Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun, xüsusən, sənayenin emal sahələrinin, bu sahələri maddi-texniki vəsaitlərlə təmin edən maşın, avadanlıq, informasiya texnologiyaları istehsal edən sahələrin, xammal-materiallarla təmin edən kənd təsərrüfatı sahələrinin, istehsal və sosial təyinatlı infrastruktur sahələrin inkişafına birbaşa xarici sahibkar kapital qoyuluşlarına da xüsusi önəm verilməsi diqqətdə saxlanılır [1, s.124].

Azərbaycanın milli iqtisadiyyatı üçün xarakterik olan həmin xüsusiyyətlər ölkə iqtisadiyyatında tarixən formalaşmış proseslərlə əlaqədar olsa da, hər halda müasir qloballaşma proseslərinin milli iqtisadiyyatın inkişafı qarşısına qoyduğu və bununla birbaşa qoyuluşlar formasında investisiyalara milli iqtisadiyyatda yaranan tələbi müəyyən edən bir sıra amilləri öyrənilib dəyərləndirmək lazımdır. Həmin amillər çoxsaylı olsa da, hər halda onların daha çevik olanlarını dəqiqləşdirib xarakterizə etmək lazım gəlir.

- Əvvəla, əhalinin alıcılıq qabiliyyətli tələbi artır;
- İkinci, ölkənin sənaye müəssisələrinin xammal və materiallara, komplektləşdirici məmulatlara olan tələbatı daha sürətlə artır;
- Üçüncü, ölkədə yeni texnika və texnologiyalara yiyələnmək imkanları artır;
- Dördüncü, milli iqtisadiyyatın və onun milli istehsalının rəqabət qabiliyyəti tədricən yüksəlir;
- Beşinci, milli sahibkarlara məxsus daxili investisiyaların qıtlığı və azlığı.

Qeyd edilən amillər bir tərəfdən Azərbaycan iqtisadiyyatında həm əhalinin mallara və xidmətlərə olan tələbin və həm də ölkə sənayesinin xammal-materiallara olan tələbinin artımı öz növbəsində ölkədə yeni texnika və texnologiya əldə etməyə və bununla da milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətli olmasına istiqamət götürməyi tələb etsə də, hər halda ölkənin həmin tələblərə daxili investisiyalarının gücü və imkanlarının çatışmaması nəzərə alınmalıdır. Düzdür, Azərbaycan iqtisadiyyatının mövcud vəziyyətində xarici investisiya qoyuluşları mütləq mənada olduqca az həcmdə olsa da, hər halda nisbi mənada tədricən artım müşahidə olunur. Son illərdə ölkənin əsas fondlarına həm xarici və həm də daxili investisiya qoyuluşlarının müsbət dinamika istiqamətində iqtisadi situasiya dəyişməkdədir. Son 15 ilin (2000-2014-cü illər) statistik göstəricilərinin təhlilinə, bu təhlilin nəticələrinin qiymətləndirilməsinə fikir verdikdə qeyd edilən dinamik dəyişikliyin reallığını aydın görə bilərik. 2000-ci ildə bütün mənbələr hesabına maliyyələşdirilən əsas kapitala investisiyaların həcmi 967,8 milyon manat, yaxud 1995-ci ilin göstəricisindən 4 dəfə çoxunu təşkil etmişdir.

2010-cu ildə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların həcmi 9905,7 milyon manata çatmışdır ki, bu da 2005-ci ilin səviyyəsinin 176%-ni təşkil etmişdir. 2014-cü ildə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların həcmi 17618,6 milyon manat olmuşdur ki, bu 2010-cu ilin səviyyəsinin 158%-ni təşkil edir (cədvəl 1.).

Cədvəl 1.

Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların strukturu

İllər	İnvestisiyaların ümumi məbləği	Xarici investisiyalar		Daxili investisiyalar	
		məbləği (mln.man.)	xüsusi çəkisi %-lə	məbləği (mln.man.)	xüsusi çəkisi %-lə
1995	228,0	78,7	34,5	149,3	65,5
2000	967,8	507,5	52,4	460,3	47,6
2005	5974,0	3665,0	63,5	2309,0	36,5
2010	7542,8	2406,5	24,3	7518,0	75,7
2011	12799,1	2600,1	20,3	10199,0	79,7
2012	15407,3	3258,9	21,2	12148,4	78,8
2013	17850,8	4671,9	26,2	13178,9	73,8
2014	17618,6	4903,6	27,8	12715,5	72,2
Cəmi	123909,0	40897,7	33,0	83011,0	67,0

Mənbə: Cədvəl Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında hesablanmışdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların strukturunu və bu strukturda baş verən dəyişikliklərin keyfiyyət parametrlərini, eyni zamanda investisiyalardan istifadənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün bir çox ümumiləşdirilmiş göstəricilər olsa da, hər halda ümumi investisiya qoyuluşlarının tərkibində xarici və daxili investisiya qoyuluşlarının müqayisəli təhlilindən əldə olunan nəticənin qiymətləndirilməsi çox əhəmiyyətlidir. Bu mənada ölkəmizin iqtisadiyyatına yatırılan hər iki investisiyalardan, xüsusən də xarici investisiyalardan səmərəli istifadə daha çox əhəmiyyət daşıyır. Qeyd edilən xarici investisiya amili Azərbaycan iqtisadiyyatının bütün sahələrinin sabit və davamlı inkişafını, istehsal-təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin genişləndirilməsini, onların maliyyə təhlükəsizliyini və habelə innovasiyaların tətbiqini təmin edən bir amil kimi çıxış edir.

Milli məhsulların emal səviyyəsi və beynəlxalq bazarlara çıxış qabiliyyəti

Azərbaycan iqtisadiyyatına yatırılan ümumi investisiya qoyuluşunun təhlili göstərir ki, 1995-2014-cü illərdə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların məbləği 123909 mln. manatı və ya 33%-i xarici investisiyaların payına düşmüşdür. Xarici investisiya qoyuluşları hesabına Azərbaycanda hasilat sənaye layihələri ilə yanaşı infrastruktur və sosial layihələrində həyata keçirilməsi, hər iki istiqamətdə daha çox birbaşa investisiyalardan istifadənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi də ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır. İnfrastruktur və sosial yönümlü layihələrə investisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsi Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun inkişafına imkanın yaranması hər şeydən əvvəl, milli iqtisadiyyatımızın neft amilindən asılılığının tədricən azalması deməkdir. Bunu yuxarıda təhlil etdiyimiz son illərin statistik göstəricilərindən də görmək olar. Azərbaycan iqtisadiyyatının, onun qeyri-neft sektorunun yaxın perspektivdə daxili mənbələr hesabına inkişaf meyilinin real vəziyyətinə düzgün qiymət vermək üçün ölkənin emal və hazır mallar istehsal edən milli sənaye sahələrinin məhsul buraxılışının gücünü müəyyən etmək və məhsulların rəqabət qabiliyyətliliyini dəqiqləşdirmək lazımdır. Bununla milli məhsulların emal olunma səviyyəsinin daxili və yaxud xarici bazarın tələblərinə uyğunlaşmasını və hər iki bazara daxil ola bilmək imkanlarını aşkar etmək olar. Bu istiqamətdə Azərbaycan sənayesinin bütün sahələrində faktiki olaraq özünü göstərən rəqabət qabiliyyətli istehsal parametrləri həlledici

rol oynaya bilər. Həmin parametrlərin perspektiv inkişafı yalnız istehsal müəssisələrinin, yəni onların daxili fəaliyyətinin deyil, daha çox ölkənin yeritdiyi makroiqtisadi, milli sənaye və investisiya siyasətindən asılı olur. Məhz bu şəraitdə birbaşa xarici investisiyalara tələbat daha da artır. Bununla əlaqədar olaraq qeyd edilən miqyaslı makroiqtisadi siyasət Azərbaycan milli iqtisadiyyatının, onun milli sənayesinin son nəticələri olan malların və xidmətlərin yüksək emal səviyyəsi ilə beynəlxalq bazarlara girmək üçün rəqabət qabiliyyətlik səviyyəsinin artırılmasına şərait yaratmalıdır. Bu şəraitin özü bütünlükdə real sektorun, ayrılıqda isə sənayenin emal sahələrinin birbaşa xarici investisiyalara tələbatını artırır və bu tələbatın ödənilməsi lazım gəlir.

Hal-hazırda Azərbaycanın istehsal müəssisələrində aparılan struktur dəyişiklikləri hazır məhsullar istehsalı istiqamətində yeni keyfiyyətə keçməyə yönəldilmişdir. Milli iqtisadi artımın ekstensiv yolundan intensiv yoluna keçməklə, ölkədə hazır məhsullar istehsal edən müəssisələrin lazımsız istehsal gücləri ilə yüklənməsindən daha çevik və səmərəli istehsallara keçməyə zəmin yaradılır. Bütün istiqamətlərdə aparılan araşdırmalar və qeyd edilən amillər heç də Azərbaycanın milli iqtisadiyyatına, onun istehsal sahələrinə birbaşa xarici investisiyaların geniş miqyasda böyük axınlarla gəlməsini zərurət kimi qarşıya qoymur. Bu istiqamətdə ölkəyə məxsus xüsusi kapital tərəfindən, onun investisiyalaşma meyli tərəfindən qarşıya çıxan tələblərə maneələr yaradılmamalı, maliyyə vəsaitlərinin milli investisiyalara çevrilməsinin potensial imkanlarının aşkara çıxarılmasına şərait yaradılmalıdır. Maneələr əsasən milli kapitalların, onların investisiyalara çevrilməsinin hələ ki, yüksək dərəcəyə malik olması, investisiyalaşma prosesinə dövlət dəstəyinin güclü olmasını və bu dəstəyə meyilliliyin artmasını, kommersiya və bütünlükdə biznes fəaliyyətinin mürəkkəb prinsiplərinin mövcudluğunu göstərmək olar. Bu mənada ölkənin milli iqtisadiyyatına, onun real sektorunun hazır və son sənaye məhsulları istehsal edən sahələrinə birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi üzrə məqsədyönlü və səmərəli siyasət yeritmək üçün qeyd edilən maneələri aradan götürmək lazımdır.

Qeyd edilən neqativ amillərin təsir dairəsini düzgün qiymətləndirib, aradan qaldırmaq yollarını dəqiqləşdirmək, qeyri-neft sektoruna birbaşa xarici investisiyaları daha çox cəlb etmək üçün ölkədə infrastruktur və rəqabət-bazar şəraiti də düzgün qiymətləndirilməlidir. İstər daxili və istərsə də beynəlxalq bazarlarda rəqabət qabiliyyətli olmaq üçün Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas rəqabət üstünlüklərini qiymətləndirməli və tədricən prioritetlər seçilməlidir. İlk növbədə, daxili istehlaka gedən qeyri-neft sektoruna aid olan məhsulların, o cümlədən hazır malların və xidmətlərin istehsalı üçün xammal və materialların, xüsusən, enerji daşıyıcıların nisbətən ucuz başa gəlmələrinin mövcudluğu nəzərə alınmalıdır [3, s.209-210]. Azərbaycan iqtisadiyyatı özünün daxili istehlakı (istehsal istehlakı və istərsə də şəxsi istehlak) üçün zəngin faydalı təbii ehtiyatlara malikdir.

Azərbaycan çox mühüm geoiqtisadi potensiala malikdir. Qeyri-adi coğrafi mövqeyə malik olması ölkəyə həm Avropadan və həm də Asiyadan olan investorların axıb gəlməsi üçün xüsusi cəlbedicilik yaradır. Bununla əlaqədar olaraq yalnız Azərbaycanda deyil, eyni zamanda daha geniş geoiqtisadi məkanda baş verən transformasiya proseslərinin öyrənilməsinin mühüm və ciddi problem olmasını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Cənab İlham Əliyev özünün “Azərbaycanın Xəzər nefti” monoqrafiyasında göstərmişdir. Belə fundamental işdə həm region dövlətləri və həm də geoməkan dövlətləri arasında koalision iqtisadi əlaqələrin qarşılıqlı şərtləndirilmə əsasında formalaşmasının nəzəri və təcrübə cəhətləri əsaslandırılmışdır. Bu istiqamətin özü Azərbaycan iqtisadiyyatının müxtəlif beynəlxalq integrasiyalaşma və regional ticarət-iqtisadi birləşmələrdə iştirakı üçün hərtərəfli imkanlar yaradır.

Son illərdə qeyri-neft sektoru Azərbaycanın iqtisadi artımında və onun sürətlənməsində fəal mövqe tutmaqdadır. Nəzərə almaq lazımdır ki, həmin proses ölkənin neft-qaz sektoruna investisiyalar yatırılmasının həcmnin azalmadığı bir şəraitdə baş verir ki, bu da olduqca diqqətəlayiq hal sayıla bilər. Yəni ölkə iqtisadiyyatı ərazinin zəngin sərvətlərinin üzə çıxarılması yolu ilə həmin sərvətlərin intensiv emalı prosesinə üstünlük verməklə Azərbaycanın xammal ölkəsindən tədricən hazır məhsullar edən, onu ixrac edən ölkəyə çevrilməsinə doğru irəliləməsi, bununla da milli iqtisadiyyatın çoxprofilli istehsal-təsərrüfat subyektinə çevrilməsi prosesi gedir. Bu hal milli iqtisadiyyatın nəinki sahəvi və ərazi strukturunda və habelə daha çox istehsal və funksional strukturunda özünü göstərməyə başlayır. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycanda dövrü olaraq regionların sosial-iqtisadi inkişafının genişmiqyaslı dövlət proqramları hazırlanıb xüsusi yaradıcılıqla həyata keçirilməkdədir. Bu, özünü ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinə yatırılan daxili investisiyaların xüsusi çəkisinin tədricən artmasında göstərir. Son illərin statistik məlumatlarına görə Azərbaycan iqtisadiyyatına yatırılan kapitalların 80%-i daxili investisiyaların payına düşür ki, bu da ölkədə daxili mənbələr hesabına milli iqtisadi inkişafın təmin edilməsi kimi çox vacib olan müsbət artım meyilidir.

Azərbaycan iqtisadiyyatında rəqabət üstünlüyünə təminat verən sahələr

İnvestisiya siyasətində milli və beynəlxalq səviyyələrdə baş verən dəyişikliklər BMT-nin Ticarət və İnkişaf üzrə Konfransı (UNCTAD) tərəfindən nəşr olunan illik hesabatda öz əksini tapır. Belə ki, birbaşa xarici investisiyalar sahəsində milli qanunlarda və təlimatlarda dəyişikliklərin aparılması göstərir ki, son illərdə çoxsaylı tədbirlər qüvvəyə minmiş və onların $\frac{3}{4}$ hissəsi məqsəduyğun sayılmışdır [4]. Buradan belə nəticə çıxarılır ki, birbaşa xarici investisiyaların yerləşdirilməsini müəyyən edən əsas ənənəvi amillər (bazarın tutumu, təbii resursların mövcudluğu, ucuz işçi qüvvəsi) hələ ki, müəyyən rol oynasa da, hər halda müasir dövrdə texnika və texnoloji sahələrin daha dinamik inkişafı daha mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu mənada Azərbaycan iqtisadiyyatının digər sahələri ilə müqayisədə əsas rəqabət üstünlüyünə təminat verən texnologiya istehsal edən sahələrə birbaşa xarici investisiyaların yatırılmasına prioritetlik verilməlidir. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan hökumətinin xarici investorların daha çox diqqət verdikləri nəqliyyat-kommunikasiya sisteminin, kommersiya və inzibati infrastrukturların inkişafına xüsusi əhəmiyyət verir. Ölkələrin milli rəqabət üstünlükləri onların beynəlxalq iqtisadiyyatda müstəqil mövqe tutan subyekt ölkələr kimi əhəmiyyətli olmalarıdır. Nə qədər ki, ölkələrin və onların şirkətlərinin beynəlxalq iqtisadiyyata daha çox inteqrasiya olmaq istiqamətində birbaşa xarici investisiya qoyuluşları fəallaşır, deməli, təbii resurslara və xərclərə nisbətən bazar amilləri üstün əhəmiyyət daşıyacaqdır. Daha təkmil bazar mexanizmi və onun amillərinin sistemli tənzimlənməsinə malik olmaq öz növbəsində milli istehsalın daha da səmərəli təşkili yollarını diktə edir, eyni zamanda ölkə iqtisadiyyatının prioritet sahələrinə, milli bazarın tutumuna malik olmağa və yaxud qonşu ölkələrin bazarına girmək təklifini almağa kömək edir. Real təcrübə göstərir ki, hər hansı bir ölkəyə investisiya yatırmaq haqqında qərar qəbulunun daha mühüm meyarı vəsait qoyuluşu ilə əlaqədar xərclərin həcm və strukturundan, onun nəticəsindən daha çox milli bazarın ölçüsü çıxış edir. Birbaşa xarici investisiya yatıran investorlar əsas diqqəti energetika, faydalı qazıntıların hasilatı və emalı sahələrinə yönəltmələrindən xammal resurslarının mövcudluğu onlar üçün həlledici amil sayılır. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycanda mövcud olan təbii resurs ehtiyatı dünyanın çox iri investorlarını özünə cəlb etmiş və bu istiqamətdə ölkənin neft və təbii qaz hasilatı sənayesinə birbaşa xarici investisiyaların yatırılması genişlənmişdir.

Birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarının sahə strukturunun qiymətləndirilməsində digər yanaşma onun bazar yönümlü qoyuluşları və strateji qoyuluşları bir-birindən ayırmaq

lazımdır. Bazar yönümlü investisiyalar təbii olaraq yüksək rəqabətli olmalı, qısamüddətli kommersiya və maliyyə məqsədi güdməklə əsasən orta miqyaslı şirkətlər tərəfindən həyata keçirilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, iri şirkətlər çox hallarda riskli bazarları investisiyalaşırsalar da, hər halda həmin qoyuluşları strateji investisiyalar kimi qiymətləndirmək lazım gəlir. Çünki, orta miqyaslı şirkətlərin çoxu özlərinin investisiyalaşma qərarlarını dondurmaq və hətta geri götürmək təşəbbüsü ilə çıxış etdiklərindən iri şirkətlər iqtisadiyyatın perspektiv imkanlarını gördükləri üçün (onların maliyyə resursları güclü olduğundan) özlərinin bazarda tutduqları mövqelərini qoruyub saxlamaq naminə birbaşa investisiyalaşmanı davam etdirməli olurlar. Birbaşa xarici investisiyaların idxalçısı olan Azərbaycan hökuməti perspektiv rəqabət qabiliyyətinin amili kimi strateji investisiyalaşmaya diqqətlə yanaşır. Bunun üçün həmin yanaşmanın iki başlıca cəhəti nəzərə alınır. Əvvəla, Azərbaycan iqtisadiyyatına investisiya yatan birbaşa investorlar kimi çıxış edən xarici şirkətlərin strategiyası öyrənilməlidir. İkinci, beynəlxalq əlaqələrdə Azərbaycanı təmsil edən birbaşa xarici investisiyaların ixracatçı kimi çıxış edən Azərbaycanın milli şirkətlərinin strategiyası dəqiqləşdirilməlidir. Strateji investisiyalaşmanın hər iki cəhəti özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Belə ki, birbaşa xarici investisiya qoyuluşları üzrə maraqların qloballaşması şəraitində milli və beynəlmillə şirkətlərin perspektiv bazar mövqelərinin möhkəmləndirilməsi ilə əlaqədar strateji baza amilləri obyektiv reallıqlar əsasında formalaşır. Son illərin təcrübəsi göstərir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının real sektorunda fəaliyyət göstərən iri xarici investorların demək olar ki, $\frac{3}{4}$ hissəsi özlərinin kapitallarını təbii resursların mənimsənilməsinə yatırır və hasil etdikləri xammal-materialları, enerji daşıyıcıları xarici bazarlara ixrac etməkdə maraqlı olurlar.

Azərbaycan iqtisadiyyatının aparıcı sahələrində xarici investorların müxtəlif qruplarının fəaliyyətini qiymətləndirdikdə belə fikir söyləmək olar ki, investisiya qoyuluşları ilə əlaqədar aparılan əməliyyatlar və bu qoyuluşların son iqtisadi nəticələri kifayət qədər dəqiq spesifikasiyə malikdir. Bu mənada birbaşa xarici investisiyaları Azərbaycan iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinə cəlb etməklə əlaqədar yeridilən iqtisadi siyasətdə həmin spesifikasiyin nəzərə alınması bütünlükdə ölkə iqtisadiyyatında onların faydalılığının artırılmasına kömək edə bilər [5.,s.262].

Xarici və daxili investisiya qoyuluşlarının uyğunluğuna yeni tələblər

Ölkəyə xarici investisiyaların cəlb edilməsində çox vacib məsələlərdən biri xarici investisiyaların daxili (milli) investisiyalara olan nisbətinin qiymətləndirilməsidir. Bu qiymətləndirmədə bir sıra amillərin mövcud vəziyyətini və təsir imkanlarını nəzərə almaq lazımdır. İlk növbədə Azərbaycanın xüsusi investorlarına olan tələbinin artımına imkan verməyən bir sıra amillər vardır ki, bunlar sözsüz ki, xarici investisiyaları daxili investisiyalara nisbətən üstün mövqedə saxlayır. Bu prosesdə daxili investisiyaların çatışmamasını, xarici xammala yeni texnologiya əldə etməyə, istehsal olunan məhsulların rəqabət qabiliyyətinə tələbin artımını nəzərə almaq lazımdır. Digər qrup amillər vardır ki, onların əks təsirini nəzərə almaq lazımdır, bunlardan xarici maşın və avadanlıqların texnoloji qurğuların qiymətlərinin yüksək olmasını, Azərbaycanın daxili investisiyalarının formalaşmasında dövlət dəstəyinə meyilliliyin çox olmasını göstərmək olar. Əks təsir göstərən amillər sırasında beynəlxalq investisiyaların korporativ idarəetmə sisteminin Azərbaycanla Qərb ölkələri arasında müxtəlifliyin mövcudluğudur. Müasir dövr investisiyalar sahəsində korporativ idarəetmənin Azərbaycan modelinin inkişaf etmiş ölkələrin beynəlxalq təcrübəsində qəbul edilən modelə tədricən yaxınlaşmağı tələb edir. Azərbaycan iqtisadiyyatına yatırılan xarici investisiyaların məqsədinə və təyinatına görə strukturunun və müqayisəli dinamikasının qiymətləndirilməsində aşağıdakı cədvəl məlumatlarından istifadə etmək lazım gəlir (cədvəl 2).

Cədvəl 2.

Azərbaycanda xarici investisiyaların müqayisəli dinamikası (mln. ABŞ dolları)

	2010		2011		2012		2013		2014		2010-2014 yekun məbləğ	Cəmdə xüsusi çəkisi %-lə
	məbləğ	%	məbləğ	%	məbləğ	%	məbləğ	%	məbləğ	%		
Cəmi xarici investisiya	8247,8	150,8	8673,9	105,2	10314,0	118,9	10540,9	102,2	11697,7	110,9	54942,9	100
o cümlədən:												
maliyyə kreditləri	3405,9	236,8	3692,5	108,1	3135,5	85,0	2655,8	85,0	1880,6	71,0	16208,6	29,5
neft sənayesi	2955,3	122,4	3407,8	115,3	4287,8	125,8	4935,2	115,1	6730,7	136,4	24729,5	45,0
neft bonusu	2,0	200	19,9	995	2,0	10,0	2,4	120	17,0	708,3	44,3	0,00081
birgə müəssisələr və xarici şirkətlər	659,6	105,6	886,0	134,3	1094,5	120,1	1041,0	95,1	1318,5	126,6	5624,0	10,23
digər investisiyalar	1225,0	123,4	667,7	54,5	1794,2	268,7	1906,5	106,2	1750,9	91,8	8336,5	15,17

Mənbə: Cədvəl Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında hesablanmışdır müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

156

Cədvəl məlumatlarından görünür ki, Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici investisiya qoyuluşlarının məbləği 2010-cu ildə 8247,8 mln dollar təşkil etmiş, əvvəlki ilə nisbətə artım 50,8 olmuşdur. Növbəti 2011-ci ildə də artım müşahidə olunmuşdur. Cəmi investisiya qoyuluşları 8673,9 mln dollar təşkil etmiş, əvvəlki ilə nisbətə artım 5,2% olmuşdur. 2012-ci ildə də dinamika artım istiqamətində müşahidə olunmuşdur. Həmin ildə cəmi investisiya qoyuluşları 10314 mln dollar təşkil etmiş, əvvəlki ilə nisbətə artım 18,9% olmuşdur. 2013-cü ildə cəmi investisiya qoyuluşları 10540,9 mln dollar təşkil etmiş, əvvəlki ilə nisbətə artım 2,2% olmuşdur. Təhlilə cəlb edilən sonuncu 2014-cü ildə cəmi investisiya qoyuluşları 11697,7 mln dollar təşkil etmiş, əvvəlki ilə nisbətə artım 10,9% olmuşdur. Cədvəldən görünür ki, 2010-2014-cü illərdə cəmi investisiya qoyuluşları tərkibində xüsusi çəki etibarilə əsas yeri neft sənayesi investisiyaları tutur. Onun xüsusi çəkisi 45% təşkil etmişdir. Sonra xüsusi çəki etibarilə maliyyə kreditləri gəlir ki, bu da 29,5%, üçüncü yerdə digər investisiyalar 15,17% dördüncü yerdə isə birgə müəssisələr və xarici şirkətlər 10,23% dayanır. Sonuncu yer neft bonuslarına 0,00081% aiddir. Diqqətə layiq haldır ki, təhlil aparılan son altı il ərzində ölkədə daxili investisiyaların daha geniş vüsət aldığı halda xarici investisiya qoyuluşlarında da dinamika daimi olaraq artımla müşahidə olunmuşdur. Bu, xarici investorların Azərbaycana olan etibarından irəli gəlir. Onlar Azərbaycana etibarlı investisiya tərəfdaşı kimi baxır və böyük həvəslə əməkdaşlıq edirlər.

Nəticə

Müasir şəraitdə Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən xarici investisiyaların sahə strukturunun qiymətləndirilməsində Azərbaycan şirkətlərinin nəzərdə tutduqları investisiya strategiyasının strukturuna diqqət vermək lazımdır. Bunun üçün ölkəmiz üçün yeni olan strateji xarici investorların cəlb edilməsi metodlarından istifadə etmək çox vacibdir. Bu metodların sırasına qərbin investisiya və konsalting şirkətlərinin (xüsusən “Solomon Brozers”

və “Boston Konsaltinq Qrup”), reyting agentliklərinin (xüsusən, “Fitc Reyting” və “Mudis Investor Servis”) fəaliyyətini daxil etmək olar ki, investisiya şirkətlərinin mövcud vəziyyəti ölkənin indikatorları hesab edilirlər. Tamamilə düzgün olardı ki, Azərbaycanın firma və şirkətlərinin Nyu-Yorkun, Londonun və Frankfurtun beynəlxalq fond birjalarına daxil olması milli şirkətlərin yalnız kapitallaşması səviyyəsini qaldırmaqla bərabər ölkəmizə strateji investorların cəlb edilməsini də gücləndirə bilər. Bu istiqamətdə aşağıdakı iki cəhəti nəzərə almaq yaxşı olardı: bir sıra ciddi maliyyə tədbirlərini yerinə yetirməklə dünyanın aparıcı fond-birjalarına Azərbaycan şirkətlərinin səhmlərini yerləşdirmək, fond birjalarında səhmlərin qiymətinin katirovkalarını təhlil etməklə potensial investorlar öz şirkətlərinin fəaliyyətinin dayanıqlığını qiymətləndirə bilər və şirkətin gələcək inkişafını izləmək imkanı qazana bilər. Hazırda Azərbaycan şirkətlərinin səhmlərinin dünyanın aparıcı fond birjalarında katirovka olunmasına böyük ümid bəslənilir. Ekspertlər və analitiklər əsaslandırırlar ki, əgər Azərbaycan şirkətlərinin beynəlxalq fond birjalarında səhmləri dövr edərsə, xarici investisiyaların tez bir zamanda Azərbaycana daha sürətli axını baş verməyə də, hər halda Azərbaycan şirkətlərinin beynəlxalq imicinin əhəmiyyətli dərəcədə artmasına təminat verəcək və bununla da gələcək dövrdə xarici investisiya qoyuluşları ilə bağlı maliyyə məsələləri öz həllini tapmağa imkan yaradacaqdır. Birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi üzrə Azərbaycan şirkətlərinin strategiyasının uğur qazanması öz növbəsində ölkədə investisiya iqliminin yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlərin səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə müəyyən edəcəkdir.

Ədəbiyyat

157

1. “İqtisadi artımın intensiv inkişaf problemləri”. Respublika elmi-praktik konfransın materialları. Azərbaycan Kooperasiya Universiteti. Bakı, 2010.
2. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatları, 2010-2016..
3. Hacızadə E.M. Neftçixarma kompleksinin iqtisadi inkişaf modeli. Bakı, 2002.
4. UNCTAD – World Investment Report, 2012.
5. Respublika elmi-praktik konfransının materialları. AMEA, kollektiv elmi-redaksiya heyəti. Bakı, 2010.
6. www.azstat.org

*Иршад Абдул оглы Керимли
Самир Илхам оглы Мамедов*

Оценивание отраслевой структуры прямые иностранные инвестиционные вложения в Азербайджанской республике

Резюме

В статье изучается ситуация в связи привлечения инвестиций в Азербайджан и рассматриваются возникшие проблемы в этом направлении. Вдвигаются предложения в связи с повышением инвестиционного имиджа страны.

Ключевые слова: *прямые инвестиции, стимулирование инвестиций, отраслевая структура, реальный сектор, экономическая конкуренция, фондовая биржа*

**Karimli Irshad Abdul
Mammadov Samir Ilham**

***Assessment of field structure of foreign direct investments to the economy of
Azerbaijan***

Summary

In an article about attracting investment to Azerbaijan and studies the situation, the problems are studied. Suggestions were made regarding the growth of investment image of country.

Key words: *direct investments, stimulation of investors, field structure, real sector, economic competition, potential possibilities and stock markets*

Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y.Məmmədov

Daxil olub: 14.10. 2016.

Çapa qəbul olunub: 22.10.2016.